

РЕЦЕНЗІЯ

**кандидата юридичних наук, професора Кубарєва І. В.
на дисертацію Чуйка Євгена Володимировича на тему «Методика
розслідування заволодіння майном шляхом зловживання службовим
становищем у сфері виконання державних соціальних програм», подану на
здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право»**

Актуальність обраної теми дослідження. Фінансування соціальної сфери в сучасних умовах масового переміщення населення, втрати багатьма людьми житла, майна, джерел прибутку є надзвичайно важливим для стійкості України. Тому, як видається, цільове витрачання бюджетних коштів повинно бути у полі зору державних структур, у тому числі правоохоронних органів. Є підстави вважати, що існує реальна небезпека розкрадання таких коштів з боку недобросовісних службових осіб, відповідальних за їх належне використання. У зв'язку з цим потрібно звернути увагу, що законодавець додав до Кримінального кодексу України кваліфікуючу обставину – заволодіння майном шляхом зловживання службовим становищем в умовах воєнного або надзвичайного стану (ч. 4 ст. 191 КК України).

З самого початку набуття Україною статусу суверенної і незалежної держави та її проголошення саме соціальною державою (ст. 1 Конституції України) були створені державні соціальні цільові фонди для захисту певних верств населення та надання їм матеріальної допомоги. Звичайно, що в умовах воєнного стану виконання соціальних програм є ускладненим і створює різні спокуси для недобросовісних чиновників щодо незаконного збагачення. Відповідно, з боку правоохоронних органів ця сфера потребує особливої уваги з точки зору як запобігання різного роду кримінальним правопорушенням, так і виявлення і розслідування заволодіння виділеними бюджетними коштами та притягнення винних осіб до кримінальної відповідальності. Для цього вони повинні мати науково обґрунтовану методику розслідування відповідних злочинів. Видається, що на даний час така методика тільки формується, оскільки сфера виконання державних соціальних програм ще залишається

малодослідженою саме з криміналістичної точки зору. Наведені обставини вказують на актуальність обраної дисертантом теми дослідження.

Новизна представлених наукових положень, висновків і рекомендацій. Наукова новизна представлених у дисертації результатів проведеного дослідження визначається тим, що дисертація Чуйка Є.В. є одним із перших у криміналістичній науці комплексним дослідженням проблематики виявлення і розслідування заволодіння майном шляхом зловживання службовим становищем саме у сфері виконання державних соціальних програм. Так, в дисертації досить інформативно представлена криміналістична характеристика злочинів зазначеної категорії. Зокрема, сформульовані важливі положення стосовно характеристики бюджетних коштів, що виділяються на виконання соціальних програм, визначені їх особливості як предмета посягання. Також проаналізовано правове регулювання діяльності окремих державних соціальних фондів, що створює специфічну обстановку вчинення розкрадань коштів та утворення їх слідів, які стають в наступному джерелами доказів. Науковою новизною характеризуються сформульовані автором особливості суб'єктів кримінальних правопорушень, а також способів вчинення розкрадань та їх типових ознак. Таким чином, дисертантом виконано завдання створення належної інформаційної основи для формування методичних положень і рекомендацій.

Видається досить важливим те, що автор дослідив вихідну інформацію про вчинення злочинів у сфері виконання державних соціальних програм, яка є підставою для початку досудового розслідування. Така інформація проаналізована з точки зору типових джерел та методів, які використовувалися при її отриманні, що є важливим для розуміння її сутності та можливого використання для планування та організації досудового розслідування. З цих позицій первинні відомості про виявлений злочин розподіляються за наступними методами їх отримання:

- відомості, отримані в результаті використання оперативно-розшукових методів уповноваженими підрозділами правоохоронних органів (для них

характерними є конспіративність, утаємниченість, що забезпечує раптовість розслідування для винних осіб);

- відомості, отримані в результаті використання матеріалів журналістських розслідувань, які характеризується тим, що відомості про розкрадання отримуються з використанням журналістських методів (спостереження, інтерв'ю, експеримент, діагностика, ідентифікація та ін.);

- відомості, отримані в результаті використання фінансових методів контролю, що використовуються уповноваженими контролюючими державними органами (служба Держаудиту).

Кожна з наведених груп методів отримання відомостей про розкрадання майна у сфері виконання державних соціальних програм має свої особливості, які істотно впливають на оцінку отриманої інформації з точки зору її перевірки шляхом проведення відповідних слідчих (розшукових) дій та використання як джерела доказів. Це має безпосереднє відношення до формування типових слідчих ситуацій початкового етапу розслідування. Автор цілком правильно використав дане положення і визначив наступні слідчі ситуації: 1) ситуація початку досудового розслідування за повідомленням (матеріалами) органу Держаудитслужби України або іншого контролюючого органу; 2) ситуація початку досудового розслідування за матеріалами (повідомленням) оперативного підрозділу, зібраними з використанням оперативно-розшукових методів; 3) ситуація початку досудового розслідування за матеріалами, отриманими при розслідуванні іншого економічного злочину; 4) ситуація початку досудового розслідування за опублікованими матеріалами журналістського розслідування.

Ці положення застосовано й при формулюванні рекомендацій стосовно особливостей планування та організації розслідування розкрадань бюджетних коштів у сфері виконання державних соціальних програм (оцінка первинної інформації про злочин, побудова і перевірка слідчих версій стосовно вчинення злочинів, передбачених статтями 190, 191, 358, 366, 368 КК України та їх розмежування між собою).

Достатньо місця приділено визначенню особливостей проведення слідчих (розшукових) дій. Цілковитої підтримки заслуговує твердження автора про специфіку розслідування зазначеної категорії злочинів, обумовлену тим, що у сфері виконання державних соціальних програм дії злочинців з підготовки, вчинення і приховування злочину знаходять, перш за все, документальне відображення. У дисертації це питання досліджено досить ретельно, результатом чого став перелік документів, які використовуються як джерела доказів для доказування певних обставин вчинення заволодіння майном шляхом зловживання службовим становищем у сфері виконання державних соціальних програм: документи, що подаються в державний цільовий фонд для здійснення нарахування і виплат коштів у вигляді пенсій, фінансової допомоги, компенсацій тощо; документи, що визначають правовий статус суб'єкта звернення до фонду (особисті документи фізичної особи, установчі документи суб'єкта господарювання); бухгалтерські документи державного цільового фонду, в яких відображені операції з нарахування відповідних виплат суб'єкту звернення; банківські (казначейські) платіжні документи; документи бухгалтерського обліку та звітності суб'єкта господарювання, який отримав фінансову допомогу від державного фонду, про оприбуткування коштів та їх використання.

Надаючи оцінку документам, як джерелам доказів, дисертант цілком логічно визначає й особливості проведення допитів, які мають на меті встановлення обставин, що відображені у вилучених документах. У цьому зв'язку визначаються особливості допитів окремих категорій свідків. Характеризується науковою новизною, а також теоретичним та практичним значенням запропонована автором класифікація свідків залежно від відношення до тих чи інших документів, що обумовлюється характером виконуваних трудових функцій:

- працівники державних цільових фондів, які складають найбільш інформовану групу свідків (керівники різного рівня і звичайні службовці);
- працівники підприємства – суб'єкта звернення до державного цільового фонду відносно отримання виплат або інших фінансових преференцій;

- працівники підрозділів Держказначейства, банківських установ, що обслуговували виплати державних цільових фондів (керівники, головні бухгалтери, начальники відділів тощо);

- працівники органів державної влади чи органів місцевого самоврядування, які надавали документи, що були використані суб'єктом звернення до державного цільового фонду (наприклад, у випадку, коли ці документи викликають сумніви в їх достовірності);

- журналісти, які виявили ознаки розкрадання майна, проводили своє розслідування та опублікували свої матеріали.

Виокремлено й особливості допиту підозрюваних, якими можуть виступати, з одного боку, службові особи державних цільових фондів, які використовуючи своє службове становище, заволоділи коштами фонду, а з іншого – особи, які зверталися до державних цільових фондів для отримання певних виплат.

Дисертант торкнувся й особливостей проведення негласних слідчих (розшукових) дій. Зокрема, підкреслюється що вчинення розкрадання бюджетних коштів, що кваліфікуються за ч. 3-5 ст. 191 КК України, є тяжкими або особливо тяжкими злочинами. Ці злочини, як правило, ретельно приховуються під виглядом легальних фінансових операцій, причетні особи чинять активну протидію слідству, що ускладнює отримання доказів гласними методами, а тому після початку досудового розслідування доцільно проводити аудіо-, відеоконтроль особи (ст. 260 КПК України), зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж та електронних інформаційних систем (ст. 263-264 КПК України), контроль за вчиненням злочину у формі спеціального слідчого експерименту (ст. 271 КПК України) та інші негласні слідчі (розшукові) дії. Елементи наукової новизни містять також положення і рекомендації щодо проведення судових експертиз (криміналістичних, комп'ютерно-технічних, бухгалтерських, фінансово-економічних тощо).

Викладене дозволяє констатувати, що рецензована дисертація містить нові науково обґрунтовані результати проведених здобувачем досліджень, які

виконують конкретне наукове завдання, що має істотне значення для криміналістики.

Наукова обґрунтованість представлених результатів та їх відповідність темі дисертації. Сформульовані автором положення і висновки є достатньо обґрунтованими, стосуються проблемних питань, що охоплюються темою дисертації. Вони сформовані завдяки правильному визначенню об'єкта і предмета дослідження, а також його мети і завдань. Дисертантом використана сукупність наукових методів (загально логічні, системно-структурний, порівняльно-правовий та інші), що свідчить про володіння ним методологією проведення наукового дослідження, та забезпечує належну достовірність отриманих наукових висновків. В аспекті обґрунтованості представлених результатів важливою стала й дослідницька база, яку склали Конституція України, рішення Європейського суду з прав людини, цивільне, кримінальне і кримінальне процесуальне законодавство України, рішення Верховного Суду України, відомчі нормативні акти, а також наукові розробки з кримінального процесу, кримінального права, криміналістики.

Достатньо репрезентативною є емпірична база дисертаційного дослідження, яка представлена результатами вивчення матеріалів 86 кримінальних проваджень (вироків судів), в яких містилися відомості про розслідування заволодіння майном шляхом зловживання службовим становищем у сфері виконання державних соціальних програм, результати опитування думок 150 слідчих, аналіз судової практики апеляційний судів і Верховного суду. Окремі положення дисертації вдало проілюстровані прикладами з судової практики.

Рівень виконання поставленого наукового завдання та оволодіння здобувачем методологією наукової діяльності. Поставлені в роботі наукові завдання були вирішені на високому рівні завдяки цілком логічній структури дисертації і послідовному викладенню теоретичних положень і практичних рекомендацій. Відповідні наукові положення викладені у трьох розділах, які включають одинадцять підрозділів. Основні результати достатньо кваліфіковано

та ясно представлені у розгорнутих та аргументованих висновках, зміст яких свідчить про достатній рівень оволодіння здобувачем методологією наукової діяльності. Робота виконана державною мовою з використанням наукового стилю формулювання положень і рекомендацій. Зміст роботи відповідає плану дисертації, а матеріал викладений автором достатньо аргументовано. Відтак можна констатувати, що представлена дисертація є науковою працею, яка виконана з урахуванням новітніх досягнень кримінального права, кримінального процесу, криміналістики, теорії оперативно-розшукової діяльності. Основні положення, пропозиції та висновки, що виносяться на захист, є результатом особистих досліджень дисертанта.

Повнота викладу основних результатів дисертації в наукових публікаціях, зарахованих за темою дисертації. Результати дисертаційного дослідження повною мірою відображені в публікаціях у фахових наукових виданнях України, зміст і характер яких відповідають вимогам Міністерства освіти і науки України, а також у тезах виступів автора з доповідями основних положень дисертації на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях, що в цілому свідчить про достатній рівень її апробації. Основні результати дисертаційного дослідження викладено у 4 наукових статтях, опублікованих у виданнях, визнаних фаховими з юридичних наук (одна стаття – у науковому виданні іноземної держави), а також у тезах п'яти доповідей на міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях.

Відсутність (наявність) порушення академічної доброчесності. При вивченні тексту дисертації порушень академічної доброчесності не виявлено. У дисертації здобувачем досить докладно і повно викладено зміст власних досліджень. При використанні в роботі наукових положень, ідей та пропозицій інших авторів, дисертантом здійснено посилання на їх публікації.

Зауваження щодо змісту та оформлення дисертації. У цілому позитивно оцінюючи викладені положення, пропозиції і рекомендації дисертанта, слід зазначити, що рецензована робота, як і будь-яке ґрунтовне дослідження, містить деякі дискусійні положення:

1. У розділі 3 дисертації автор слушно навидить типовий перелік документів, що можуть виступати предметам пошуку при проведенні обшуку у досліджуваній ним категорії злочинів (стор. 159-160). На наш погляд, до типових предметів пошуку при проведенні обшуку доцільно було б також включити електронні носії інформації та записи «чорнового» обліку, які зазвичай ведуться при систематичних розкраданнях. Тим більше що зазначені джерела доказів вказуються дисертантом у якості типових об'єктів окремих експертиз (стор. 184-186).

2. Розкриваючи особливості допиту підозрюваних, які відмовляються давати показання, дисертант в якості тактичного прийому пропонує повідомити допитуваному, що сам факт відмови від давання показань, зафіксований у протоколі допиту, може розцінюватися як ознака винуватості, бажання затягнути слідство тощо (стор. 177). Наведене твердження викликає заперечення, оскільки надання показань є правом, а не обов'язком підозрюваного. А реалізація свого права у встановлений законом спосіб, на наш погляд (і таким шляхом йде судова практика), не може трактуватися як доказ вини допитуваного.

3. Автором, як видається, приділено недостатньо уваги висвітленню у дисертації ролі негласних слідчих (розшукових) дій після внесення відомостей про розкрадання майна у сфері виконання державних соціальних програм до ЄРДР і початку досудового розслідування.

Наведені зауваження мають дискусійний характер, можуть бути усунені під час захисту дисертації і суттєво не впливають на загальну позитивну оцінку представленої роботи. Вони мають характер рекомендації щодо звернення уваги на ті положення, які можуть викликати запитання під час захисту. Дисертація оформлена відповідно встановлених вимог.

Висновок про відповідність дисертації встановленим вимогам.
Дисертація Чуйка Євгена Володимировича на тему «Методика розслідування заволодіння майном шляхом зловживання службовим становищем у сфері виконання державних соціальних програм», подана на здобуття ступеня доктора

філософії є цілісним, завершеним науковим дослідженням, що має теоретичне і практичне значення. В ній отримано нові науково обґрунтовані результати, які характеризуються новизною в постановці і вирішенні проблемних питань методики розслідування у кримінальних провадженнях зазначеної категорії, що має істотне значення для галузі знань 081 «Право».

Дисертація за актуальністю, ступенем наукової новизни, обґрунтованістю, науковою та практичною значимістю здобутих результатів відповідає спеціальності 081 «Право» та вимогам «Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах)», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 р. № 261 (із змінами і доповненнями), наказу МОН України № 40 від 12.01.2017 р. «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» (зі змінами від 12.07.2019 р.) і «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» (Постанова Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44 (із змінами)), а її автор – Чуйко Євген Володимирович, на підставі прилюдного захисту заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 08 Право за спеціальністю 081 «Право».

Рецензент:

**професор кафедри кримінально-правових
дисциплін факультету № 2 КННІ Донецького
державного університету внутрішніх справ
кандидат юридичних наук, професор**

І.В. Кубарєв